

Popular Practice

1. כתר שם טוב, כרך א', עמוד מ"ט, והערה ע"ג

מנהג כל ישראל לכפול יי' אלהיכם אמת, וכן הוא מנהג לונדון ואמסטרדם.

טעם ההכפלה הוא להשלים רמ"ח תיבות כנגד רמ"ח אברים ראה זוהר פ' וירא והתיקונים, שו"ע או"ח (ס"א-ג') ולדעת רמ"א אין צורך שהצבור יחזרו הג' תיבות אלו מאחר שכבר שמעו אותו מפי החזן. ועי' ב"י שם שאם אחד רצה לכפול הרשות בידו, ולפי ס' הרב תעלומות לב (חזן) שהיחיד אינו חוזר אותו, שמור רמ"ח תיבות שבק"ש והקב"ה ישמור רמ"ח איבריך שלך (אבודרהם ד"מ והטור).

2. שו"ע או"ח ס"א:ג

בקריאת שמע יש רמ"ה תיבות וכדי להשלים רמ"ח כנגד איבריו של אדם מסיים שליח צבור ה' אלהיכם אמת, וחוזר ואומר בקול רם ה' אלהיכם אמת. הגה: ובזה כל אדם יוצא הואיל ושומעין מפיו של ש"צ ג' תיבות אלו (ב"י בשם א"ח). ואם היחיד רוצה ג"כ לאמרם עם השליח צבור, אין איסור בדבר (דברי עצמו). ואם הוא קורא ביחיד יכוין בט"ו ווי"ן שבאמת ויציב שעולים צ', והם כנגד ג' שמות ההויה, שכל שם עולה כ"ו וד' אותיותיו הם ל'. הגה: ויש עוד טעם אחר בדבר, דט"ו ווי"ן עולין צ', והקריאה נחשבת א', הרי צ"א כמנין השם בקריאתו ובכתיבתו, והוי כאילו אמר ה' אדנ"י אמת (מהרי"ק שורש מ"ב /ל"א/ ואגור). ויש שכתבו דכל הקורא קריאת שמע ביחיד יאמר: אל מלך נאמן שמע וגו', כי ג' תיבות אלו משלימין המנין של רמ"ח, והוא במקום אמן שיש לענות אחר ברוך הבוחר בעמו ישראל באהבה, וכן נוהגין. ונראה לי מכל מקום כשקורא עם הצבור לא יאמר אמ"נ, רק יאמר אמן אחר הש"צ כשמסיים הברכה, וכן נוהגין ונכון הוא.

Sources in the Zohar

3. זוהר, סתרי תורה כרך א' (בראשית), פרשת וירא

יו"ד ה"א וא"ו ה"א מתפשט כ"ב אותיות ורזא דשמא מנצפך הרי כ"ז אותיות ודא הוא רזא ידו"ד אלהינ"ו ידו"ד אחד יקוק אלהינו ידו"ד הרי י"ד אותיות, אח"ד רזא י"ג אתוון ומנהון יתפשטו רמ"ח אברים שם בן מ"ב ושם בן ע"ב מנצפ"ך חמשה גבורות ומניה יתפשט רזא דחמשין שערי בינה ומנהון יתפשטון ע"ב הרי רמ"ח אברהם עם יי אלהיכם אמת

4. זוהר חדש, כרך ב' (מגילות) מגילת רות

והכי אמר ר' יוחנן בן נורי אמר רבי יוסי בן דורמסקית משמיה דר' עקיבא: חסידים הראשונים תקנו קריאת שמע כנגד עשרת הדברות וכנגד מנין איבריו של אדם. והא חסרו מהם שלשה. תקנו שיהא ש"צ חוזר ומשלים אותם. ומאי ניהו. ה' אלהיכם אמת:

A Universal Practice?

5. מדריך למנהג אשכנז המובהק – הרב בנימין שלמה המבורגר

קריאת שמע וברכותיה

עונים אמן על ברכת אהבה של ש"ץ.

להשלמת רמ"ח תיבות בקריאת שמע מקדימים לה אמירת א-ל מלך נאמן הן ביחיד והן בציבור ויש שבהתפללם בציבור משלימים את חשבון רמ"ח בעניית אמן של ברכת אהבה שהיא נוטריקון אל מלך נאמן.

בסוף קריאת שמע ש"ץ מרים קולו בהגיעו למילה אמת ואינו כופל ה' אלקיכם אמת. לפיכך ש"ץ אומר פרשת ציצית בלחש עם הרב כדי שיסמוך אמת לה' אלקיכם ולא יצטרך להמתין עליו ולהפסיק בין המלים הללו

Problems and Solutions

6. ערוך השלחן או"ת, ס' ס"א

סעיף י"א - בק"ש יש רמ"ה תיבות וכדי להשלים רמ"ה כנגד איבריו של אדם מסיים ש"ץ ה' אלהיכם אמת וחוזר ואומר בקול רם ה' אלהיכם אמת ובוה כל אדם יוצא הואיל ושומע מש"ץ ג' תיבות אלו ואם היחיד רוצה לאמרם ג"כ עם הש"ץ אין מוחין בידו ואין לשאול כיון דבק"ש רמ"ה תיבות ובתיבת אמת הוי רמ"ו וא"כ כשחוזר ואומר ה' אלהיכם אמת הוי רמ"ט תיבות די"ל דאמת השני אינו מן המנין דקאי אויציב ונכון וגם אין לשאול איך אומר שני פעמים אמת הלא כל האומר אמת אמת משתקין אותו דבגמרא י"ד הקפידו על זה דאין זה רק כשאומרם בלי הפסק תיבות אחרות אבל בהפסק לית לן בה ומיהו יש מהגדולים שבאמת ס"ל דבפעם ראשון אינו מסיים אמת רק אני ה' אלהיכם ואח"כ אומר ה' אלהיכם אמת ולפ"ז הוי ממש רמ"ה תיבות ואינו אומר שני פעמים אמת וזהו דעת רמ"ע מפאנו בס' עשרה מאמרות וכן יש נוהגים:

סעיף י"ב - כתבו רבותינו בעלי הש"ע דאם הוא קורא ביחיד יכוין בט"ו ווי"ן שבאמת ויציב שעולים צ' והם כנגד ג' שמות ההויה שכל שם עולה כ"ו וד' אותיותיו עולה ל' ויש עוד טעם אחר בדבר דט"ו ווי"ן עולין צ' והקריאה נחשבת א' הרי צ"א כמנין השם בקריאתו ובכתיבתו והוי כאלו אמר ה' אדני אמת ויש שכתבו דכל הקורא ק"ש ביחיד יאמר אל מלך נאמן שמע ישראל וגו' כי ג' תיבות אלו משלימין המנין של רמ"ה והוא במקום אמן שיש לענות אחר הבוחר בעמו ישראל באהבה וכן נוהגין מ"מ כשקורא עם הצבור לא יאמר אל מלך נאמן רק יאמר אמן אחר הש"ץ כשמסיים הברכה וכן נוהגין ונכון הוא עכ"ל ויש מהגדולים שגמגמו מאד בהפסקת אל מלך נאמן אף ביחיד מג"א סק"ד בשם מהרש"ל ואנו אין נוהגין לומר זה ויש שגם ביחיד חוזר ואומר ה' אלהיכם אמת ולא אדע על מה סמכו זה ומוטב לחזור ג' תיבות אלו אתכם מארץ מצרים שאין בהם שם וראיתי נוהגין כן

An Alternative Approach

7. Ismar Elbogen, Jewish Liturgy: A Comprehensive History page 20

For private worship Ashkenaz adds before the Shema the words נאמן אל מלך נאמן 'God faithful King'; they exemplify the typical way in which misunderstandings arise and acquire religious significance. The three words are simply amen treated as an acronym. The word is found before the Shema in Amram, Saadia and even Mahzor Vitry... When the kabbalists came along and began to count the words of the prayers, seeking the mysteries contained in numbers, they found that the three biblical passages contain 245 words, so that by adding the three words 'God faithful king' they reached the mystical number 248, corresponding to the number of limbs in the human body or the number of positive commandments. The precentor [Hazan] does not say 'God faithful King' but he reached the same number by concluding aloud 'the Lord your God is true'.

8. ראב"ן (רבי אליעזר בן נתן, 1090-1170) ברכות ס' קפ"ד

ואמר רב בג' מקומות היחיד עונה אמן אחר ברכותיו בבונה ירושלים בברכת המזון ובאוהב עמו ישראל ערבית ובהבוחר בעמו ישראל שחרית פר"ח ונ"ל דלהכי תיקנו לומר אל מלך נאמן בראש ק"ש ערבית ושחרית שהוא במקום אמן לפי שאין כל אדם זריז לענות אמן אחר ש"ץ

9. בבלי שבת קי"ט:

מאי אמן? א"ר חנינא אל מלך נאמן

10. דעת זקנים לבעלי התוספות, ואתחנן ו:ד

שמע ישראל: ...וצריך לומר אל מלך נאמן קודם שמע ישראל לפי שבשלוש תיבות הללו עם בשכמל"ו תמצא בק"ש רמ"ה תיבות כנגד רמ"ה אברים וכל האומר רמ"ה תיבות שבק"ש כתקנן הקב"ה משמר רמ"ה אבריו וזש"ה שמור מצותי וחייה אמר הקב"ה שמור את שלי ואני אשמור את שלך